

waarbij de arts-psychiater de behandeling regisseerde. De beweging zette zich daar nu juist tegen af. De inspectie van de volksgezondheid moest tussen de strijdende partijen door manoevreren en de overheid richtte zich vanaf circa 1980 op het streven naar kostenbeheersing, waarbij men er niet voor terugschrok om de partijen tegen elkaar uit te spelen. In zo'n figuratie ontstaan er gemakkelijk conflicten tussen personen die zich vervolgens als zandbanken voor de ingang van de haven posteren.

Pas in 1984 gaf staatssecretaris Van der Reijden een duidelijk signaal af in de Nieuwe nota geestelijke volksgezondheid: Den Haag wilde regionale instituten die geïntegreerde GGZ aanboden. Het bestuurlijk rollebollen duurde ook daarna nog enige jaren voort. Het ijs brak pas in 1991, nadat een van de kemphanen vertrokken was en zijn tegenstander het pensioen in zicht had. Op 1 januari 1993 fuseerden Jan Wier en de RIAGG Tilburg tot GGZ Midden-Brabant.

Cees Willemsen weet dit bestuurlijk-politieke proces goed te analyseren, waarbij zijn grote kennis van de GGZ hem in staat heeft gesteld de situatie goed in te voelen. Als oud-Godshuizenman heb ik dit boek dan ook met genoeg gelezen. Het betoog blijft echter naar mijn smaak te descriptief en wat ik al lezende ging missen was een wat verdergaande analyse. Tekenend is dat een conclusie of zelfs maar een relativerende terugblik ontbreekt. Dit roept niet beantwoorde vragen op. Leidde het op kostenbeheersing gefixeerde beleid van Den Haag niet tot inefficiëntie en dus verspilling? De fusie tussen intramurale en extramurale GGZ-voorzieningen wordt als een onvermijdelijk en logisch eindstation gezien, maar in Maastricht en nog onlangs in Rotterdam mislukte een soortgelijke fusie, dus zo logisch is een fusie dus blijkbaar niet. Een niet over het hoofd te ziene speler in dit veld, de ziekenfondsen en ziektekostenverzekeraars, komen nergens in het verhaal voor, wat toch op zijn minst opmerkelijk is te noemen. Wat wilden zij eigenlijk? Waarom probeerde het gemeentebestuur van Tilburg de patstelling niet te doorbreken?

Wie geïnteresseerd is in de recente geschiedenis van de GGZ kan ik de *Witte vlek* ten zeerste aanbevelen. Het idee van de Raad van Bestuur van GGZ Midden-Brabant om zijn eigen verleden te boek te stellen, is lovenswaardig, al zou deze raad er goed aan doen voortaan wat beter voor zijn archief te zorgen.

Ton Kappelhof

B. A. de Graaf, *Over de muur. De DDR, de Nederlandse kerken en de vredesbeweging* (Dissertatie Utrecht 2004; Amsterdam: Boom, 2004, 416 blz., € 29,50, ISBN 90 8506 024 9).

In dit boek, waarop de auteur in december 2004 aan de universiteit van Utrecht promoveerde, wordt onderzocht hoe de betrekkingen tussen de Nederlandse kerken en de kerkelijke vredesorganisaties met de DDR werden beïnvloed door het Oost-Westconflict. De Graaf besteedt tevens aandacht aan de verschillende groepen die bij die uitwisseling betrokken waren en aan hun opvattingen over ontspanning en mensenrechten. Een derde aandachtspunt binnen het onderzoek betreft de reacties van het regime in de DDR op deze particuliere contacten met Nederland.

Nadat begin jaren zeventig de eerste contacten ontstonden tussen leidinggevenden van de Nederlandse en Oost-Duitse kerkgemeenschappen, ontwikkelden zich al snel relaties tussen individuen en kwam ook de uitwisseling tussen kerkelijke gemeenten op gang. Verzoening tot

stand brengen tussen Oost en West vormde een belangrijke drijfveer voor de betrokken Nederlanders, naast steun en bemoediging van medechristenen. De ontspanning vond hier zijn weerslag aan de basis, zo constateert de auteur. De Oost-Duitse kerkelijke leiders maakten tegelijkertijd duidelijk dat zij 'kerk in het socialisme' wilden zijn en niet zaten te wachten op kritiek. Na 1975 vroegen de Nederlanders niet langer aandacht voor de schending van mensenrechten in de DDR en speelden daarmee de regering van de DDR in de kaart. Kerkelijke vredesorganisaties gaven eind jaren zeventig een nieuwe impuls aan de bestaande contacten op gemeentelijk niveau. Hun aantal nam snel toe tot 140 in 1984 en steeg tot ruim 400 in 1989. Met geen enkel ander land in Oost-Europa bestonden vanuit Nederland zoveel contacten op plaatselijk niveau. Inhoudelijk verschoof het accent in de richting van het vredeswerk omdat ook in de DDR binnen de kerken vredesgroepen waren ontstaan. Deze groepen en ook de Oost-Duitse *Landeskirchen* bekritiseerden na 1981 de bewapeningspolitiek van het Warschaupact. Wederzijdse steun en inspiratie waren voor de uitwisseling tussen kerkelijke vredesgroepen van groot belang. In diezelfde periode ontwikkelden IKV en Pax Christi hun ideeën over 'ontspanning van onderop' waarbij zij hun strijd voor vrede en ontwapening koppelden aan de inzet voor mensenrechten. Een reactie van het Oost-Duitse regime liet niet lang op zich wachten. In 1982 werden de kerkleiders in de DDR gedwongen de contacten met het IKV te verbreken en de geheime dienst, de Stasi, startte een lastercampagne tegen het IKV.

Dit gedeelte van het boek vormt fascinerende lectuur want de promovenda deed uitgebreid onderzoek in de Stasi-archieven en er wordt gewag gemaakt van een groot aantal ontmoetingen en bezoeken. De Oost-Duitse geheime dienst bleek heel goed op de hoogte te zijn van de verhoudingen binnen de Nederlandse vredesbeweging en trachtte welbewust sommige banden aan te halen of mensen te manipuleren. De auteur staat lang stil bij de discussies over de juiste koers die binnen de vredesbeweging woedden. Er is veel aandacht voor de bezwaren van enkelingen die de publiciteit zochten en voor de kleine groep Christenen voor het Socialisme. Sommigen van hen vonden een gewillig oor bij de officiële instanties binnen de DDR. Over enkele betrokkenen velt de auteur een hard oordeel en ze kiest daarmee achteraf partij voor de lijn die de secretaris van het IKV, Mient Jan Faber, voorstond. Dat het oprakelen van die discussie ook twintig jaar later nog tot heftige reacties van zijn tegenstanders kon leiden, bleek bij de presentatie van het boek. De Graaf had er uiteraard beter aan gedaan de betrokkenen in een eerder stadium van haar onderzoek met haar bevindingen te confronteren. De schrijfster plaatst de Nederlandse strategiediscussie ook in een groter West-Europees verband omdat de Nederlandse vertegenwoordigers daarin een grote rol speelden. Daarbij verwijst zij enkele keren naar de Stasi-dossiers om de interne discussies binnen de Westerse vredesbeweging weer te geven. Dat lijkt me niet juist. Informatie over het internationale overleg tussen vredesorganisaties is, behalve in de archieven van die organisaties, bovendien in verschillende brochures en periodieke uitgaven te vinden.

De aandacht voor de rol van enkele individuen dringt tegelijkertijd andere vragen naar de achtergrond. Van cruciaal belang is immers de vraag of de Stasi er in slaagde de discussie binnen de Nederlandse vredesbeweging daadwerkelijk te beïnvloeden. Bij het beantwoorden van die vraag toont de auteur zich tamelijk terughoudend. Alleen bij de groepen en personen die al sympathie voor de communistische vredespolitiek koesterden was sprake van directe beïnvloeding schrijft zij, terwijl de Oost-Duitse geheime dienst er ook in slaagde 'conformisten binnen de Nederlandse en Oost-Duitse kerken af te schrikken.' (262-263) De schrijfster formuleert zorgvuldig en laat

zich niet verleiden meer te zeggen dan waartoe zij op basis van de beschikbare documenten in staat is.

De aandacht die uitgaat naar het strategiedebat in de top van de organisatie heeft echter als nadeel dat deze als het ware wordt uitvergroot, terwijl de meeste kritiek op het beleid van de vredesbeweging afkomstig was van de plaatselijke kerken. Lokale groepen bestempelden de contacten met dissidenten in de DDR als een provocatie. Pogingen van het IKV-secretariaat om een blokdoorbrekende vredesbeweging op te richten brachten de uitwisseling tussen kerkelijke gemeenten in gevaar, zo vreesden velen. Feitelijk bestendigden de gemeentecontacten daardoor het bestaande systeem. 'De kerkelijke contacten waren *grensoverschrijdend*, en dus niet *grensdoorbrekend*', concludeert de auteur terecht. (288) Daarmee is echter nog niets gezegd over de betekenis van het grensoverschrijdend verkeer van grote groepen mensen. Het is jammer dat dit aspect in het onderzoek onderbelicht is gebleven. De schrijfster stelt zich tevreden met de constatering dat er een duidelijke relatie bestaat tussen de detentepolitiek op regeringsniveau en de groei van de particuliere contacten.

Over de interne discussies binnen de vredesbeweging is al veel geschreven en hoewel er veel woorden aan worden gewijd, bevat dit boek feitelijk geen nieuwe visie daarop. Nieuwe inzichten biedt deze studie vooral ten aanzien van het derde aandachtspunt, de reactie van de Oost-Duitse regering op de politiek van 'ontspanning van onderop' zoals de Nederlandse vredesbeweging die voorstond. De Stasi-archieven bevatten daarover uniek materiaal en er is door De Graaf goed gebruik van gemaakt. Dat maakt deze studie zeer de moeite waard en de schrijfster had er dan ook beter aan gedaan zich te concentreren op dit onderdeel van haar onderzoek.

Ine Megens

De verloren strijd voor één universiteit in België, 1814-1835*

PIETER DHONDT

Op 19 oktober 1813 behaalde de coalitie van Rusland, Pruisen, Oostenrijk en Zweden een verpletterende overwinning op het napoleontische leger in de Volkerenslag bij Leipzig. De geallieerde troepen joegen de Fransen steeds verder voor zich uit en overspoelden de Nederlanden. Al zeer snel ontstond bij de grootmachten het idee om de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden te verenigen onder het herstelde huis van Oranje-Nassau. Begin december 1813 werd prins Willem Frederik geïnstalleerd als soeverein vorst Willem I van Nederland. Iets meer dan een half jaar later, op 31 juli 1814, deed hij zijn plechtige intrede te Brussel.

In de Zuidelijke Nederlanden bestonden in die periode slechts enkele gefragmenteerde instellingen voor hoger onderwijs, waarvan er niet meer dan een paar de val van Napoleon zouden overleven. De Brusselse faculteiten letteren en wetenschappen verdwenen al in april 1814 stilzwijgend van het toneel door de vlucht van de Franse rector Maurice Ranc naar zijn geboorteland. Hetzelfde gebeurde met de faculteit wetenschappen en de geneeskundige school in Luik. De benoeming van rector François Antoine Percelet tot rector aan de academie van Rouen in september 1814 betekende de ondergang voor de Luikse academie. De medische scholen van Antwerpen, Gent en Brussel en de Brusselse rechten-faculteit bleven door het vertrek van talrijke Franse hoogleraren uitgedund achter.¹

De strijd voor één universiteit tussen de verschillende Belgische steden kon beginnen. De vroegere hoogleraren van de oude, opgeheven Leuvense universiteit gaven het startschot toen zij op 27 mei 1814 Jan Frans van de Velde, oud-regent van de faculteit theologie, en Pieter Frans van Audenrode, oud-hoogleraar kerkelijk recht, opdroegen de heroprichting van de universiteit bij de autoriteiten te bepleiten. Brussel, Gent, Luik en enkele kleinere steden reageerden enkele maanden later. Vanaf november 1814 werd de Nederlandse administratie bestookt met verzoekschriften met alle mogelijke argumenten voor of tegen de oprichting van één of meerdere universiteiten en voor de stichting van een universiteit in de eigen stad. Een eerste controversieel en allerminst vanzelfsprekend besluit werd van hogerhand opgelegd in september 1816 via het *Reglement op de inrigting van het hooger onderwijs in de Zuidelijke Provinciën*

---

* Met dank aan de anonieme referent.

¹ P. Dhondt, 'La situation précaire de l'enseignement supérieur dans les départements belges entre 1797 et 1815', *Belgisch tijdschrift voor filologie en geschiedenis*, LXXXII (2004) 935-967.